

Προκόπιος Παυλόπουλος: Ο καθοριστικός ρόλος του Ιωάννη Καποδίστρια στην ίδρυση του Νεότερου Ελληνικού Κράτους

/ [Επικαιρότητα](#)

Ναύπλιο, 27.9.2025

Στο πλαίσιο της ετήσιας εκδήλωσης Τιμής και Μνήμης για τον Πρώτο Κυβερνήτη της Ελλάδας Ιωάννη Καποδίστρια, την οποία που διοργάνωσε ο Δήμος Ναυπλιέων σε συνεργασία με το Κέντρο Διεθνούς Δικαίου και Διπλωματίας, ο πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Ακαδημαϊκός και Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Προκόπιος Παυλόπουλος μίλησε με θέμα: «Ο καθοριστικός ρόλος του Ιωάννη Καποδίστρια στην ίδρυση του Νεότερου Ελληνικού

Κράτους». Κατά την ομιλία του αυτή ο κ. Παυλόπουλος επισήμανε, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

«Πρόλογος

Με αισθήματα εξαιρετικής τιμής συμμετέχω σε αυτή την Εσπερίδα που είναι αφιερωμένη στην Μνήμη του Πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας, του Ιωάννη Καποδίστρια. Και χαίρομαι ακόμη περισσότερο, διότι η εκδήλωση αυτή συμπίπτει με τα 200 χρόνια από την πανηγυρική πρώτη συνεδρίαση του Βουλευτικού στο Ναύπλιο, την 21^η Σεπτεμβρίου 1825, όπως τούτο προκύπτει με βάση το πρώτο φύλλο της *«Γενικής Εφημερίδος της Ελλάδος»*, ήτοι το φύλλο της 7^{ης} Οκτωβρίου 1825. Ο Ιωάννης Καποδίστριας, πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας, υπήρξε όχι μόνον ένας από τους μεγαλύτερους πολιτικούς της Νεότερης Ελλάδας, αλλά και ένας κορυφαίος διπλωμάτης ο οποίος, προτού αναλάβει τα ηνία της διακυβέρνησης της Πατρίδας μας και ενόσω υπηρετούσε στην Ρωσική Αυλή, επηρέασε και διαμόρφωσε, όσο κανένας άλλος Έλληνας, την διεθνή πολιτική σκηνή της εποχής του. Ο Μεγάλος αυτός Έλληνας γεννήθηκε στην Κέρκυρα, στα ιερά χώματα της οποίας και αναπαύεται αιωνίως. Η ολοκληρωτική αφοσίωσή του στην αγωνιώδη προσπάθειά του να οικοδομήσει Κράτος, μέσα στο χάος του μετεπαναστατικού τοπίου που παρέλαβε όταν παρέπαιε, κυριολεκτικώς, η πορεία ευόδωσης της Εθνεγερσίας του 1821, υπήρξε μοναδική και ανυπέρβλητη. Πραγματική *«Εθνική Παρακαταθήκη»* προσήλωσης στο Εθνικό Χρέος και διαρκές παράδειγμα προς μίμηση, ιδίως για τους Έλληνες Πολιτικούς. Είναι αδύνατο να αναφερθεί κανείς λεπτομερώς, στο πλαίσιο μιας τέτοιας ομιλίας, σε όλους τους σταθμούς της λαμπρής πολιτικοδιπλωματικής πορείας του Ιωάννη Καποδίστρια. Ας μου επιτραπεί, λοιπόν, να αναφερθώ σε ορισμένους εξ αυτών, και ιδίως στην Εθνική προσφορά του για την ίδρυση του Νεότερου Ελληνικού Κράτους με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830.

I. Η αρχική πολιτική πορεία του Ιωάννη Καποδίστρια

Η πρώτη ανάμειξη του Ιωάννη Καποδίστρια στην πολιτική λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο της Ιονίου Πολιτείας.

A. Τον Απρίλιο του 1801 κλήθηκε να αντικαταστήσει τον πατέρα του, Αντώνιο-Μαρία Καποδίστρια, στην αποστολή που αυτός είχε αναλάβει, μαζί με τον Νικόλαο Σιγούρο, για την αποκατάσταση της τάξης στην Κεφαλονιά. Έτσι την 27^η Απριλίου 1801 αποβιβάσθηκε, μαζί με τον Νικόλαο Σιγούρο, στην Κεφαλονιά και με την ιδιότητα των Αυτοκρατορικών Επιτρόπων ανέλαβαν την διοίκηση του Νησιού. Στις αρχές Σεπτεμβρίου, και αφού είχε αποκατασταθεί πλήρως η τάξη, επέστρεψαν

στην Κέρκυρα.

Β. Τον Απρίλιο του 1803 ο Ιωάννης Καποδίστριας αναλαμβάνει την θέση του Γραμματέως του Κράτους στο Τμήμα Εξωτερικών Υποθέσεων της Ιονίου Πολιτείας, έχοντας ως αρμοδιότητα την επικοινωνία με τους επιτετραμμένους της Δημοκρατίας στο εξωτερικό. Τον Μάιο του 1805, ύστερα από πρόταση του Ρώσου πληρεξουσίου, η Γερουσία εξέλεξε δεκαμελή επιτροπή, στην οποία συμπεριλαμβανόταν και ο Ιωάννης Καποδίστριας, προκειμένου να συντάξει έκθεση ως προς τις διατάξεις του Συντάγματος της Ιονίου Πολιτείας που θα έπρεπε να αναθεωρηθούν. Η έκθεση παραδόθηκε τον επόμενο χρόνο και οι μεταρρυθμίσεις εγκρίθηκαν λίγους μήνες αργότερα. Τον Μάιο του 1806 έληξε η θητεία του ως Γραμματέως του Κράτους και τον επόμενο μήνα ανέλαβε την διεύθυνση της Δημόσιας Σχολής της Δημοκρατίας, που είχε ιδρυθεί με δική του πρωτοβουλία.

Γ. Στις εκλογές του 1806 ο Ιωάννης Καποδίστριας εξελέγη όγδοος σε ψήφους Πληρεξούσιος στην Κέρκυρα. Εξελέγη, επίσης, Γραμματέας της Γερουσίας και, στην συνέχεια, Γραμματέας και Εισηγητής της Επιτροπής που θα συνέτασσε το σχέδιο του νέου Συντάγματος. Κατά την άσκηση των εν λόγω καθηκόντων του διαφώνησε με τον Ρώσο πληρεξούσιο, Ζακυνθινό κόμη Γεώργιο Μοτσενίγο, καθώς οι αλλαγές που ο Ιωάννης Καποδίστριας πρότεινε ήταν, κατά πολύ, πιο φιλελεύθερες σε σχέση με αυτές της Ρωσικής Αυλής. Παρ' όλα αυτά και προς αποφυγήν αδιεξόδου, ο Ιωάννης Καποδίστριας επιδεικνύοντας μοναδική πολιτική ανιδιοτέλεια εισηγήθηκε στην Γερουσία την ψήφιση του Συντάγματος, με το επιχείρημα ότι κανένα άλλο κείμενο δεν θα μπορούσε να εγκριθεί και ότι μόνο αυτό που είχε προτείνει ο Γεώργιος Μοτσενίγος θα τύγχανε έγκρισης από την Ρωσική Αυλή, της οποίας η επιρροή ήταν τότε καθοριστική.

II. Τα γεγονότα της Λευκάδας

Κατ' αυτήν την περίοδο λαμβάνουν χώρα στην Λευκάδα ορισμένα εξαιρετικής σημασίας γεγονότα που αφενός μαρτυρούν για τις εξαιρετικές ικανότητες του Ιωάννη Καποδίστρια, όχι μόνο στον διπλωματικό στίβο –όπου ήταν ήδη γνωστές– αλλά και στον στρατιωτικό τομέα. Και αφετέρου, δείχνουν την ετοιμότητα των Ελλήνων Οπλαρχηγών να πολεμήσουν για την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον τουρκικό ζυγό.

Α. Συγκεκριμένα, κατά την διάρκεια του Ρωσο-Τουρκικού πολέμου (1807-1812) και στο πλαίσιο της συμμαχίας του Ναπολέοντα με τον Σουλτάνο, ο [Αλή Πασάς των Ιωαννίνων](#) πρότεινε στους Γάλλους την οργάνωση ενός είδους αντιπερισπασμού, με ξαφνική επίθεση στην Λευκάδα. Με τον αντιπερισπασμό αυτό θα υποχρεωνόταν

ο Ρωσικός στρατός να αποσπάσει δυνάμεις από την Κέρκυρα προς την Λευκάδα, οι οποίες έτσι δεν θα μπορούσαν να διατεθούν στο κύριο μέτωπο της Ρωσο-Γαλλικής αναμέτρησης, δηλαδή στην Δαλματία. Ο Αλή Πασάς μάλιστα, χωρίς να περιμένει την γαλλική απάντηση, άρχισε αμέσως να συγκεντρώνει δυνάμεις, πυροβόλα και πυρομαχικά στην απέναντι ακτή, όπου ενίσχυσε το φρούριο του Αγίου Γεωργίου, προετοιμάζοντας την εισβολή στην Λευκάδα. Όλα αυτά συνέβησαν από τον Δεκέμβριο του 1806 έως τον Φεβρουάριο του 1807.

Β. Η Ιόνιος Πολιτεία διόρισε τον νεαρό Ιωάννη Καποδίστρια, την 2^α Ιουνίου 1807, Έκτακτο Στρατιωτικό Διοικητή της Λευκάδας, τότε Αγίας Μαύρας. Φθάνοντας στην Λευκάδα πρώτο μέλημά του υπήρξε η οργάνωση της άμυνας από στεριά και θάλασσα. Η Λευκάδα χωριζόταν από την ηπειρωτική Ελλάδα με μία αβαθή τάφρο. Η τάφρος διανοίχθηκε και τοποθετήθηκαν τρία πυροβολοστάσια για την προάσπισή της. Κάλεσε όλο τον λαό να βοηθήσει στο έργο αυτό και δεν δίστασε να εργασθεί και ο ίδιος, ώστε να εμπνεύσει και να εμπυχώσει τους Λευκαδίτες. Αφού δε ολοκλήρωσε την οργάνωση της άμυνας από την ξηρά, ο Ιωάννης Καποδίστριας οργάνωσε και την άμυνα από την θάλασσα. Μίσθωσε πλοία από Κεφαλονίτες πλοιάρχους, φοβούμενος ενδεχόμενη συνεργασία του γαλλικού ναυτικού με τον Αλή Πασά. Ο Αλή Πασάς, τελικά, βλέποντας την οργανωμένη άμυνα και έχοντας την απειλή των ηπειρωτικών στρατιωτικών σωμάτων στα μετόπισθεν του στρατού του, αποχώρησε. Επρόκειτο για μεγάλη στρατιωτική νίκη του ίδιου του Ιωάννη Καποδίστρια.

Γ. Σπουδαίο ιστορικό γεγονός της εποχής αυτής –και αδικαιολογήτως υποβαθμισμένο εν πολλοίς έως σήμερα– υπήρξε η σύναξη των Οπλαρχηγών που προκάλεσε ο Ιωάννης Καποδίστριας, μαζί με τον Μητροπολίτη Άρτης Ιγνάτιο, η οποία πραγματοποιήθηκε στην παραλία του «Μαγεμένου» στην Νικιάνα της Λευκάδας, τον Ιούλιο του 1807. Συγκεντρώθηκαν πολλοί Οπλαρχηγοί, όπως ο Αντώνης Κατσαντώνης, ο Κίτσος Μπότσαρης, ο Λάμπρος Τζαβέλας, ο Γρίβας, ο Βαρνακιώτης, ο Μπουκουβάλας κ.ά. Λέγεται ότι εκεί γνώρισε ο Ιωάννης Καποδίστριας τον [Θεόδωρο Κολοκοτρώνη](#).

1. Ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης αναφέρει χαρακτηριστικά: «Τὸ μεγαλύτερον, τὸ θαυμαστότερον, τὸ ἐλληνικότερον κατόρθωμα τοῦ ἀειμνήστου Καποδιστρίου ὃ πῆρξεν ἡ ἐν Λευκάδι συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἐνδοξωτέρων καπετανάτων της Ρούμελης πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης Λευκάδος. Καὶ ὁ ἀδελφικὸς σύνδεσμος ὅστις προέκυψεν ἐκ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης μεταξὺ τῶν σημαντικωτέρων ὀπλαρχηγῶν τῆς δουλωμένης Ἑλλάδος. Οἱ κλέφται μετεμορφώθησαν εἰς κλεφτουριάν, δηλαδὴ ἀπέβαλον τὴν ἰδέαν τῆς ἀτομικῆς κεχωρισμένης κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀντιδράσεως καὶ συνησπίσθησαν καὶ συνετάχθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του Κατσαντώνη εἰς στρατὸν ἐθνικόν, μὲ

έν και μόνον σύνθημα, ἄσπονδον κατὰ τῶν τυράννων τῆς πατρίδος πόλεμον, μὲ ἓνα και μόνον σκοπόν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς βασανιζομένης μητρός των».

2. Ἀς σημειωθεί ὅτι, κατὰ τὴν επικρατοῦσα ἱστορικῶς ἀποψη, κατὰ τὴν διάρκεια αὐτῆς τῆς σύναξης ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ἀπευθυνόμενος στους Καπεταναίους, ἔκανε τὴν ἀκόλουθη πρόποση: «*Ελπίζω ἡ Πατρίς νὰ σᾶς καλέσει συντόμως διὰ σκοπὸν πολὺ ὑψηλότερον*». Ὁ Κατσαντώνης, ἀπαντώντας ἐκ μέρους ὅλων των Οπλαρχηγῶν, ορκίσθηκε νὰ μὴν καταθέσουν τὰ ὅπλα προτοῦ δουν τὴν ανεξαρτησία τῆς Ελλάδας.

Δ. Στὸ μεταξύ οἱ Ρῶσοι ἠττήθηκαν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, συνήψαν ἀνακωχὴ μαζί του καὶ υπέγραψαν τὴν Συνθήκη τοῦ Τιλσίτ, τὴν 8^η Ἰουλίου τοῦ 1807. Τὰ Επτάνησα παραχωρήθηκαν στὴν Γαλλία καὶ ἡ Επτάνησος Πολιτεία καταργήθηκε. Ὁ Ἐθνικός Ξεσηκωμός γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Πατρίδας ἔπρεπε νὰ περιμένει ὡς τὸ 1821. Ὅμως ἡ σύναξη των Οπλαρχηγῶν στοῦ «*Μαγεμένου*», κάτω ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καρυδιά, με πρωτοβουλία τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια καὶ τοῦ Μητροπολίτη Ἄρτης Ἰγνατίου ὅπως προεκτέθηκε, μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ καὶ ὡς ὁ οἰωνός που προανήγγειλε τὴν ἐμβληματικὴ ἐπαναστατικὴ σύναξη τῆς Ἀγίας Λαύρας, τὴν 25^η Μαρτίου 1821, καθὼς καὶ τὴν μετέπειτα ἔλευση τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ὡς Πρώτου Κυβερνήτη τῆς Ελλάδας, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1828.

III. Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ὡς Πολιτικός καὶ Διπλωμάτης στὴν Ρωσία

Αφού ἀρνήθηκε τὰ αξιώματα που τοῦ προσέφερε ὁ Γάλλος στρατηγός Μπερτιέ (Berthier), ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἀποδέχθηκε τὴν πρόταση που ἦλθε ἀπὸ τὴν Ρωσία, τὸν Μάιο τοῦ 1808, ὅταν ὁ Κόμης Νικολάι Πετρόβιτς Ρουμιάντσεφ, ἐπικεφαλὴς τοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσικῆς Αυτοκρατορίας, τοῦ ἀπέστειλε ἐπιστολὴ με τὴν ὁποία, ἀφού τοῦ ἀνακοίνωνε ὅτι τιμήθηκε με τὸν τίτλο τοῦ *Ἱππότη Β΄ Τάξεως τοῦ Τάγματος τῆς Ἀγίας Ἄννας*, τὸν προσκαλοῦσε στὴν Ἀγία Πετρούπολη, ὅπου αὐτός κατέφθασε τὸν Ἰανουάριο τοῦ ἐπόμενου ἔτους. Τελικῶς ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας διορίσθηκε στο Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ὡς κρατικός σύμβουλος καὶ ἔτσι ξεκίνησε ἡ λαμπρὴ διπλωματικὴ του σταδιοδρομία στὴν Ρωσικὴ Αὐλή. Συγκεκριμένα:

Α. Μετά ἀπὸ μιὰ σειρά ἐπιτυχῶν διπλωματικῶν ἐλιγμῶν τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια στὴν Ελβετία ὅπου, ὡς μυστικός ἀπεσταλμένος τοῦ Τσάρου Ἀλέξανδρου, κατόρθωσε νὰ ἀκυρώσει τὰ σχέδια τῆς Αυστρίας καὶ τοῦ Μέττερνιχ γιὰ ἐγκαθίδρυση φίλα προσκείμενης κυβέρνησης με σκοπὸ νὰ εξασφαλίσει ἄδεια διέλευσης των αὐστριακῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν ἐλβετικὴ ἐπικράτεια, ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος τὸν διόρισε ἑκτακτὸ ἀπεσταλμένο του καὶ Πληρεξούσιο Ὑπουργό γιὰ τὴν Ελβετία. Ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας συνέβαλε τὰ μέγιστα

στην θέσπιση του Ελβετικού Συντάγματος, εν μέρει πάνω στις αρχές της αρχαιοελληνικής άμεσης δημοκρατίας, και συνεισέφερε, με προσωπικά προσχέδια, στο τελικό ελβετικό πολιτειακό σύστημα, το οποίο προέβλεψε αυτόνομα κρατίδια (καντόνια) ως μέλη της Ελβετικής Ομοσπονδίας ή, ορθότερα, Συνομοσπονδίας. Η συμμετοχή της Γενεύης στην νέα Συνομοσπονδία βασίσθηκε καθαρά σε δική του πρωτοβουλία. Ανακηρύχθηκε πρώτος Επίτιμος Πολίτης του Καντονίου της Γενεύης. Τους δεσμούς που τον έδεναν εξ αρχής με την Πατρίδα καταδεικνύει με ενάργεια το ότι με δικά του χρήματα σπούδασαν 300 Ελληνόπουλα στην Ευρώπη, αλλά -τι περίεργο παιχνίδι της μοίρας- σύμφωνα με μια εκδοχή και ο ένας εκ των δύο δολοφόνων του.

Β. Στις αρχές Σεπτεμβρίου 1814 άρχισε το Συνέδριο της Βιέννης. Συνέδριο σταθμός για την Ευρωπαϊκή Ιστορία, στο οποίο ο Ιωάννης Καποδίστριας συμμετέσχε ως μέλος της Ρωσικής Αντιπροσωπείας. Στα τέλη του 1814 διορίσθηκε αντιπρόσωπος της Ρωσίας στις επίσημες συνεδριάσεις της Επιτροπής των Πέντε. Η παρουσία του Ιωάννη Καποδίστρια στο Συνέδριο της Βιέννης κρίνεται ως καταλυτική, καθώς με τις συμβουλές του επηρέασε αποφασιστικά τον Τσάρο. Κατά την μαρτυρία του ιππότη φον Γκεντς, συμβούλου του Μέττερνιχ, η τελική πράξη του Συνεδρίου, που υπογράφηκε τον Μάιο του 1815, ήταν δημιούργημα του Ιωάννη Καποδίστρια και του ιδίου.

Γ. Μία από τις σημαντικότερες επιτυχίες στην προσωπική διαδρομή του ως διπλωμάτη υπήρξε η σύναψη της Συνθήκης των Παρισίων, της 5^{ης} Νοεμβρίου 1815, όταν ο Ιωάννης Καποδίστριας, εκπροσωπώντας την Ρωσία, πέτυχε να εξασφαλίσει τόσο την ακεραιότητα της Γαλλίας -αφού προηγουμένως είχε πείσει για την ορθότητα αυτής της επιλογής τον ίδιο τον Τσάρο- όσο και την επιβολή συνταγματικής δημοκρατικής διακυβέρνησης στα Επτάνησα. Με δική του παρέμβαση κατέστη δυνατό οι «*Ηνωμένες Πολιτείες των Ιονίων Νήσων*» να αποκτήσουν τα βασικά χαρακτηριστικά Κράτους. Δηλαδή Σύνταγμα, Ένοπλες Δυνάμεις, εκλεγμένη Κυβέρνηση και Σημαία. Μετά την επιτυχία του αυτή ο Τσάρος διόρισε τον Ιωάννη Καποδίστρια Γραμματέα επί των Εξωτερικών Υποθέσεων, θέση που θα μοιραζόταν με τον ήδη διορισθέντα, το 1814, Νέσελροντ.

Δ. Το 1820 και το 1821 συμμετείχε στα Συνέδρια του Τροπάου και του Λάϊμπαχ. Στα δύο αυτά Συνέδρια ο Τσάρος Αλέξανδρος, επηρεασμένος από τον Μέττερνιχ, ακολούθησε σε σημαντικό βαθμό την πολιτική της Αυστρίας, παραμερίζοντας ουσιαστικώς τον Ιωάννη Καποδίστρια. Στο Συνέδριο του Λάϊμπαχ ήλθε η είδηση για την εξέγερση του Αλέξανδρου Υψηλάντη και την Επανάσταση στην Μολδοβλαχία, την οποία ο Τσάρος καταδίκασε αυστηρά. Η ανοικτή διαφωνία μεταξύ του Τσάρου και του Ιωάννη Καποδίστρια δεν άργησε να εκδηλωθεί, ενώ από τα τέλη του 1821

είχε πλέον χάσει την αυτοκρατορική εύνοια. Στις αρχές του 1822 ο Τσάρος αποφάσισε να του αφαιρέσει την διαχείριση του Ανατολικού Ζητήματος. Την 19^η Αυγούστου του 1822 ο Ιωάννης Καποδίστριας αναχώρησε από την Αγία Πετρούπολη, αφού πρώτα παραιτήθηκε από την Ρωσική Κυβέρνηση. Και λίγους μήνες αργότερα εγκαταστάθηκε στην Γενεύη, όπου έχαιρε ιδιαίτερης εκτίμησης, κυρίως προκειμένου να βοηθήσει ενεργώς την Ελληνική Επανάσταση. Το 1827 η Γ΄ Εθνική Συνέλευση, την 3^η Απριλίου 1827 και με το ΣΤ΄ Ψήφισμά της, εξέλεξε τον Ιωάννη Καποδίστρια πρώτο «Κυβερνήτη της Ελλάδος».

IV. Η έλευση του Ιωάννη Καποδίστρια στην Ελλάδα και η ανάληψη των καθηκόντων του

Την 8^η Ιανουαρίου 1828 ο Ιωάννης Καποδίστριας έφθασε στην Ελλάδα, στο Ναύπλιο. Ανέλαβε τα καθήκοντά του την 11^η Ιανουαρίου 1828 στην Αίγινα, όταν του μεταβιβάσθηκε η Εκτελεστική Εξουσία από την «Αντικυβερνητικήν Επιτροπήν». Η ορκωμοσία του ως πρώτου «Κυβερνήτη της Ελλάδος» πραγματοποιήθηκε την 26^η Ιανουαρίου 1828. Η κατάσταση που αντιμετώπισε, ευθύς εξ αρχής, ο Ιωάννης Καποδίστριας ήταν, κατά την επιεικέστερη έκφραση, δραματική. Αντί άλλης περιγραφής αρκεί το εξής απόσπασμα από τα «Απόλογα του Καποδίστρια» του Γ. Τερτσέτη, όπου καταγράφεται συνομιλία του Κυβερνήτη με τον Γεωργάκη Μαυρομιχάλη: «Εἶναι καιροὶ ποὺ πρέπει νὰ φοροῦμε ὅλοι ζώνη δερματένια καὶ νὰ τρῶμε ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριο. Εἶδα πολλὰ εἰς τὴν ζωὴν μου, ἀλλὰ σὰν τὸ θέαμα ὅταν ἔφθασα ἐδῶ στὴν Αἴγινα δὲν εἶδα κάτι παρόμοιο ποτέ, καὶ ἄλλος νὰ μὴν τὸ ἰδεῖ ... Ζήτω ὁ Κυβερνήτης, ἐφώναζαν γυναῖκες ἀναμαλιασμένες, ἄνδρες μὲ λαβωματιὲς πολέμου, ὀρφανὰ γδυτὰ, κατεβασμένα ἀπὸ σπηλιές. Δὲν ἦταν τὸ συναπάντημά μου φωνὴ χαρᾶς, ἀλλὰ θρῆνος».

A. Ουδείς, λοιπόν, μπορεί να αμφισβητήσει, και δη με τεκμηριωμένα ιστορικά δεδομένα, ότι ο Ιωάννης Καποδίστριας είχε να αντιμετωπίσει μια κατάσταση πραγματικής έκτακτης ανάγκης, μέσα στο πλαίσιο της οποίας έπρεπε να πάρει, χωρίς χρονοτριβή, αποφάσεις στοιχειώδους ανάταξης της Ελλάδας προκειμένου να συνεχισθεί ο Αγώνας της Απελευθέρωσης και να οργανωθεί η ανακούφιση του δεινώς χειμαζόμενου πληθυσμού. Και ναι μεν το «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος», το ισχύον τότε «Σύνταγμα της Τροιζήνας» του 1827, συνιστούσε έναν θεσμικώς άψογο «Καταστατικό Χάρτη» για την οργάνωση μιας σύγχρονης Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας με επικεφαλής τον «Κυβερνήτη της Ελλάδος». Πλην όμως είναι, και σήμερα, προφανές ότι η πλήρης και συνεπής εφαρμογή του, υπό τις συνθήκες της εποχής, ήταν ουσιαστικώς αδύνατη, ιδίως καθ' ο μέτρο έπρεπε να ληφθούν μέτρα τεράστιας σημασίας μέσα σε ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα.

1. Μια λύση θα ήταν η κατά περίπτωση εφαρμογή του «Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος», κάτι όμως το οποίο αφενός δεν συνάδει προς την ίδια την φύση κάθε σύγχρονου Συντάγματος -αυθαίρετη εφαρμογή του Συντάγματος à la carte ισοδυναμεί με υποβάθμιση και, εν τέλει, αναίρεσή του στην πράξη- και, αφετέρου, ήταν εντελώς αντίθετη προς την νοοτροπία του Ιωάννη Καποδίστρια. Στην νοοτροπία του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας, με βάση και τον ασυμβίβαστο -όπως είχε φανεί καθαρά σε όλη την πολιτική διαδρομή του- χαρακτήρα του, ταίριαζε το «*salus populi suprema lex esto*» υπό την αμιγώς αρχαιορωμαϊκή του εκδοχή. Αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους ο Ιωάννης Καποδίστριας έκρινε, αμέσως, απαραίτητη την αλλαγή του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας του Πολιτεύματος έτσι ώστε, συγκεντρώνοντας εν πολλοίς στα χέρια του την κρατική εξουσία, από την μια πλευρά να λάβει τις αναγκαίες μεγάλες αποφάσεις για την «Σωτηρίαν τῆς Πατρίδος». Και, από την άλλη πλευρά, να καταδείξει στο εξωτερικό -και ιδίως προς την «Ἰερὰ Συμμαχία», που караδοκούσε για να επιβάλει την άποψη ότι το Ελληνικό Έθνος-Κράτος δεν μπορούσε να οργανωθεί και να λειτουργήσει- πως το εγχείρημα θεμελίωσης του Νεότερου Ελληνικού Κράτους δεν ήταν «ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν».
2. Με ειλικρινείς και αποφασιστικούς χειρισμούς ο Ιωάννης Καποδίστριας προσήλθε στην Βουλή προκειμένου να την πείσει για την κρισιμότητα των καιρών. Και έτσι, με το Ψήφισμα ΝΗ΄ της 18^{ης} Ιανουαρίου 1828, η Βουλή αποδέχθηκε και ενέκρινε ομοφώνως -γεγονός που συνιστά αποστομωτική απάντηση σε όσους ισχυρίζονται ότι έδρασε αυτογνωμόνως και οιονεί αυταρχικώς- την εισήγηση του Κυβερνήτη για «σχέδιον μεταβολῆς διοικήσεως προσωρινῆς», με το ακόλουθο αιτιολογικό: «Ἐπειδὴ ὁ παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ

Ἔθνους ἐμπεπιστευμένος τὰ ἡνία τῆς Κυβερνήσεως Κύριος Ἰωάννης Α. Καποδίστριας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα· Ἐπειδὴ αἱ δειναὶ τῆς Πατρίδος περιστάσεις καὶ ἡ διάρκεια τοῦ πολέμου δὲν ἐσυγχώρησαν, οὔτε συγχωροῦσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐν Τροιζήνι ἐπικυρωθέντος καὶ ἐκδοθέντος Πολιτικοῦ Συντάγματος καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἑκτασιν· Ἐπειδὴ ἡ σωτηρία τοῦ Ἔθνους εἶναι ὁ ὑπέρτατος πάντων τῶν Νόμων· καὶ Ἐπειδὴ ἡ Βουλὴ ἀνεδέχθη παρὰ τῶν Λαῶν τὴν πρόνοιαν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας· Ἡ Βουλὴ μόνον σκοπὸν ἔχουσα τὸ νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλάς, καὶ ὡς ἱερώτερόν της χρέος θεωροῦσα τοῦτο, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ ὁποίου ἐνεπιστεύθη τὴν φροντίδα· Καὶ ἔπειδὴ ὁ Κυβερνήτης ἐπρόβαλε σχέδιον μεταβολῆς Διοικήσεως προσωρινῶς». Ὑπὸ τις συνθήκες αὐτές καὶ μετὰ τὴν σύμπραξιν τῆς Βουλῆς ἀνεστάλη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ «Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος» τοῦ 1827. Ἡ Βουλὴ οὐσιαστικῶς αυτοκαταργήθηκε- «ἀποτίθεται ἡ Βουλὴ, τὸ ὅποιον ἀνέλαβε χρέος τῆς νομοδοτικῆς ἐξουσίας»- καὶ ὁργανώθηκε «προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἐπικρατείας». Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία περιήλθε στὸν Κυβερνήτη καὶ ἰδρύθηκε συμβουλευτικὸ συλλογικὸ ὄργανο, τὸ «Πανελλήνιον». Τὸ ὄργανο αὐτὸ ἀποτελοῦσαν 27 μέλη ποὺ διορίζετο ὁ Κυβερνήτης καὶ διαιρεῖτο σὲ τρία τμήματα, μετὰ ἐιδικότερα γιὰ καθένα ἀντικείμενα τὶς γνωμοδοτήσεις πρὸς τὸν Κυβερνήτη ἐπὶ οικονομικῶν θεμάτων, θεμάτων περὶ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα καὶ περὶ τὰ ζητήματα γιὰ τὶς Ἐνοπλὲς Δυνάμεις, πρὶν ἀπὸ τὴν λήψιν ἐκ μέρους τοῦ τῶν τελικῶν ἀποφάσεων μετὰ τὴν μορφή ψηφισμάτων.

3. Ὁ Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας λειτούργησε ἐφεξῆς ὡς μονοπρόσωπο κυβερνητικὸ ὄργανο, ἐπικουρούμενος ἀπὸ τὸν «Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας» -πρῶτος ὁρίσθηκε ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, προσκείμενος στὸ «αγγλικὸ κόμμα»- καὶ ἀπὸ ἓνα στοιχειώδες Ὑπουργικὸ Συμβούλιον, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη «παραδέχονται τὴν διεύθυνσιν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ἐμπιστευθέντα εἰς αὐτοὺς ἔργα». Ὅταν ὁλοκληρώθηκαν αὐτές οἱ θεσμικὲς διεργασίες, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἀποφάσισε τὴν σύγκλησιν τῆς Δ' Ἐθνικῆς Συνέλευσης, ἐντὸς τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1828, γιὰ τὴν θέσπισιν νέου Συντάγματος. Στὸ μεταξύ διευκρινίσθηκε ὅτι γίνεται ἀποδεκτὸ «σύστημα προσωρινῆς Κυβερνήσεως, θεμελιωμένου, ἐν τοσοῦτῳ, ἐπάνω εἰς τὰς βάσεις τῶν πράξεων τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἄστρου καὶ τῆς Τροιζῆνος».

Β. Στὸ σημεῖο αὐτό, ὡς στοιχεῖο τῆς μεγάλης προσφορᾶς τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια στὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς προσπάθειας δημιουργίας τοῦ Νεότερου Ἑλληνικοῦ Κράτους, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ καὶ τὸ ἐξῆς ἱστορικὸ δεδομένο: Κατὰ τὴν Συνδιάσκεψιν τῶν Πληρεξουσίων τῶν Τριῶν Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας) στὸ Λονδίνο -20 Ἰουνίου/2 Ἰουλίου 1828- μεταξύ ἄλλων δόθηκαν κοινὲς ὁδηγίαι πρὸς τοὺς ἀντίστοιχους πρέσβεις γιὰ τὴν ἐναρξιν διαπραγματεύσεων καὶ μετὰ τὴν

Ελλάδα, ιδίως ως προς τον καθορισμό των ορίων του υπό ίδρυση Νεότερου Ελληνικού Κράτους. Με εμπιστευτικό υπόμνημά του προς τους πρέσβεις –κατά την Συνδιάσκεψη του Πόρου την 12^η Δεκεμβρίου 1828– ο Ιωάννης Καποδίστριας πρότεινε συγκεκριμένα όρια μέσα από μια οξυδερκέστατη ανάλυση, η οποία στηριζόταν βεβαίως στην «αρχή της αυτοδιάθεσης» (ή «αρχή των εθνότητων»), και δι’ αυτού του τρόπου προσέθετε περιοχές που ήταν απαραίτητες για την, υπό όρους διάρκειας, ασφάλεια του Ελληνικού Κράτους. Χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα αποσπάσματα του υπομνήματος αυτού του Ιωάννη Καποδίστρια (βλ. Αντ. Μπερεδήμα, Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματία στα χρόνια της Επανάστασης του 1821, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021, σελ. 12 επ.).

1. «Τὸ περὶ ὁρίων σπουδαιότατο ζήτημα θέλει λυθεῖ συμφωνότατα πρὸς τὴν λογικὴ καὶ τὸν σκοπὸν τῆς συνθήκης, ἃν ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ χωρίσῃ ἀπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς κυριότητος μόνον τὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς νήσους ὅπου ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἀσυμβίβαστον συνυπάρξεως τῶν δύο λαῶν ἀκριβέστατα προσαρμόζεται, τῶν Ἑλλήνων πολὺ ὑπερεχόντων τῶν Τούρκων κατὰ τὸ πλῆθος».
2. «Τὰ μάλιστα περιορισμένα ὅρια τῆς Ἑλλάδος ἤθελον εἶσθαι τὰ ἀπὸ τοῦ Κόλπου τοῦ Βόλου ἀρχόμενα, καὶ ἀφήνοντας μὲν εἰς τοὺς Τούρκους τὴν Θεσσαλίαν καὶ πολλὰ τῆς Ἡπείρου μέρη, διὰ δὲ τῶν ἰσχυροτάτων ὅσων ἔνεστι ὀρεινῶν τόπων φθάνοντα εἰς Σαγιάδα. Καὶ ὅμως ἡ τοιαύτη ὁροθεσία ἢ θελε παραδῶσθαι εἰς τοὺς Τούρκους ἐπαρχίας τὸ πλεῖστον καὶ χρησιμώτατον μέρος τῶν κατοίκων ἐχούσας ἐξ Ἑλλήνων».
3. «Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν αὐτῶν (Ἡπειρος, Θεσσαλία) συστρατεύονται στὴν Ἑλλάδα μὲ τοὺς ἐπὶ οκταετία πολεμήσαντες τοὺς Τούρκους συμπατριώτας τους, πῶς οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν ποὺ μένουν ἐκεῖ θὰμποροῦσαν νὰ ὑποφέρουν στὸ ἐξῆς νὰ θεωρήσουν ὑποφερτὴ τῶν Τούρκων δεσποτεῖαν; Καί, ἂν πάλι δεχθοῦμε αὐτοὺς εἰς τὴν Ἑλληνικὴ ἐπικράτειαν μποροῦμε νὰ τοὺς κρατήσουμε ἐντὸς τῶν χαραγμένων ὁρίων; ἢ ἐπειδὴ θὰ ἔχουν αὐτοὶ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἀπολαύσουν τὶς ἐστίες τους, δὲν θὰ ἐφαρμόσουν καὶ ἀνοίξουν καὶ πάλι τὸν πόλεμο σ’ ἐκεῖνες τὶς ἐπαρχίες ὅπου οἱ καπετάνιοι αὐτῶν ζοῦν ἐδῶ καὶ αἰῶνες ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἄλλων παρεπομένων;».
4. «Ἡ φυσικωτάτη ὁροθεσία ἐξ ἧς μόνον ἤθελεν ἀποκτήσῃ ἡ νέα Ἐπικράτεια τὸν προσήκοντα σχηματισμὸν πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν ὅρων ὑγιοῦς διαβιώσεως, θὰ ἦταν στὴν μὲν ξηρὰ ἡ γραμμὴ ἀπὸ τὴν βάσιν τοῦ Ὀλύμπου στὸν Θερμαϊκὸ Κόλπο, διὰ μέσου τοῦ ὄρους Χάσια καὶ Μετσόβου καὶ Χαρμόβου καὶ Σαμαρίνας καὶ Γαρδικίου, στὸ Παλέρμο, στὴν Ἀδριατικὴ θάλασσα. Ὡς πρὸς δὲ τὰ νησιά, θὰ πρέπει νὰ περιληφθοῦν ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων ἡ Εὐβοία καὶ

ή Κρήτη, τὸ νοτιότερο μέρος τῆς μεθορίου».

5. «Τῆς Κρήτης ἡ παρὰ τῶν Ἑλλήνων κατοχὴ ἀπαραίτητος φαίνεται πρὸς ἀσφάλειαν καὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Πελοποννήσου, διότι, μένουσα εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων ἢ τοῦ Μεχμέτ Ἀλή, δύναται νὰ ἀποβῇ ποτὲ δεινὸν ὁρμητήριον ἐχθρικῶν ἐπιχειρήσεων μετὰ μεγάλων δυνάμεων κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειτα, ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ἔτι καὶ σήμερον κατὰ τῶν Τούρκων διαμαχόμενος, ἂν ἡ Κρήτη μείνῃ εἰς τοὺς Τούρκους, δὲν ἤθελε συρρεύσῃ ὡς τῆς Ἑλλάδος τὰς νήσους; Καὶ ἐκ τούτου δὲν ἤθελεν ὑποπέσει ἄρα γὰρ πάλιν ἡ κοινὴ ἐμπορία εἰς τὰς προλαβούσας συμφοράς;».

6. **V. Το ιστορικό έργο του Ιωάννη Καποδίστρια**

Μετά τα προεκτεθέντα επανέρχομαι στο ζήτημα του γιατί ο Ιωάννης Καποδίστριας ήταν, οιονεί νομοτελειακώς, υποχρεωμένος να προσφύγει και σε έκτακτες εξουσίες, ορισμένες φορές εκτός του κανονιστικού πλαισίου του Συντάγματος της Τροιζήνας του 1827, προκειμένου να αντεπεξέλθει αποτελεσματικώς στον κρίσιμο ρόλο του Κυβερνήτη, τον οποίο είχε επωμισθεί θεσμικώς και πολιτικώς. Και κατά τούτο είναι αναγκαίο να γίνει ένας συνοπτικός απολογισμός του τεράστιου έργου που συντελέσθηκε επί των ημερών του στο εσωτερικό της τότε Ελληνικής Επικράτειας, με συνοπτική αναφορά στο εντός του τότε Ελληνικού Κράτους έργο του.

A. Πραγματικά στο εσωτερικό ο Ιωάννης Καποδίστριας είχε να αντιμετωπίσει την πειρατεία, την διάλυση του στρατού, καθώς και την κακή οικονομική κατάσταση της Χώρας. Ιδιαίτερη μέριμνα επέδειξε ο Ιωάννης Καποδίστριας για την δημιουργία δικαστηρίων, θεσπίζοντας και Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Στην προσπάθεια αναδιοργάνωσης του Στρατού περιλαμβάνεται και η ίδρυση της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων. Ίδρυσε, επίσης, Εθνικό Νομισματοκοπείο, ενώ καθιέρωσε τον Φοίνικα ως Εθνικό Νόμισμα. Όσον αφορά την εκπαίδευση, ανήγειρε νέα σχολεία, εισήγαγε την μέθοδο του αλληλοδιδασκτικού σχολείου και ίδρυσε Εκκλησιαστική Σχολή στον Πόρο. Ανήγειρε, ακόμη, το Ορφανοτροφείο Αίγινας. Δεν ίδρυσε Πανεπιστήμιο, καθώς θεωρούσε ότι έπρεπε να υπάρξουν πρώτα απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, ικανοί να προετοιμάσουν τους νέους για ανώτερες σπουδές. Μεριμνήσε για τον επανασχεδιασμό και την ανοικοδόμηση Ελληνικών Πόλεων, όπως το Ναύπλιο, το Άργος, το Μεσολόγγι και η Πάτρα, έργο που ανέθεσε στον Κερκυραίο αρχιτέκτονα Σταμάτιο Βούλγαρη. Ουσιαστική ήταν και η συμβολή του στο εμπόριο, με την παραχώρηση δανείων στους νησιώτες για την αγορά πλοίων και για την κατασκευή ναυπηγείων στον Πόρο και το Ναύπλιο. Τον Οκτώβριο του 1829 ίδρυσε το πρώτο Αρχαιολογικό Μουσείο στην Αίγινα.

B. Όσον αφορά την Ελληνική Οικονομία, ο Ιωάννης Καποδίστριας επέδειξε

ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την γεωργία, βασική πηγή πλούτου της Ελλάδας. Ίδρυσε την Γεωργική Σχολή της Τίρυνθας και ενεθάρρυνε την καλλιέργεια της πατάτας. Επίσης, προσπαθώντας να ενισχύσει την Ελληνική Οικονομία, ο Ιωάννης Καποδίστριας ίδρυσε την «Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα», η οποία όμως απέτυχε. Είτε γιατί, κατά μία άποψη, το Δημόσιο εκμεταλλευόταν χωρίς όρους τα χρήματα των καταθετών, είτε εξαιτίας της αντίθεσης των προυχόντων προς το καποδιστριακό καθεστώς και της έλλειψης εμπιστοσύνης προς τον νέο αυτό θεσμό. Σχετικά με την εσωτερική του πολιτική πρέπει να μνημονευθεί η μεγάλη έμπρακτη συμβολή του φίλου του Ιωάννη Καποδίστρια, Ελβετού τραπεζίτη Εϋνάρδου, ο οποίος δικαίως θεωρείται και ο θεμελιωτής της μακράς και ανέφελης Ελληνο-Ελβετικής Φιλίας.

Επίλογος

Συμπερασματικώς ο Ιωάννης Καποδίστριας αφιέρωσε, κυριολεκτικώς, τον εαυτό του στον ιερό σκοπό της δημιουργίας, εκ του μηδενός, σύγχρονου Ελληνικού Κράτους, βάζοντας τις βάσεις για μια Ελλάδα αντάξια του παρελθόντος της αλλά και της προοπτικής της. Ακαταπόνητος και αποφασιστικός, εργάσθηκε «με λογισμό και μ' όνειρο», για να θυμηθούμε τον στίχο του Διονυσίου Σολωμού στους «Ελεύθερους Πολιορκημένους». Μόλις τριάμισι χρόνια μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, την 27^η Σεπτεμβρίου του 1831, η δολοφονία του στο Ναύπλιο, καθαρώς πολιτική δολοφονία από τον Κωνσταντίνο και τον Γιώργο Μαυρομιχάλη –και εκείνους βεβαίως που κρύβονταν πίσω τους, ως ηθικοί αυτουργοί, εντός και εκτός Ελλάδας- έβαλε θλιβερό τέλος στο μεγαλόπνοο έργο του και βύθισε τον Ελληνικό Λαό σε βαρύ πένθος. Εάν δεν είχε δολοφονηθεί ο Ιωάννης Καποδίστριας και, επέκεινα, εάν είχε ολοκληρώσει την θητεία του και το έργο του, μάλλον η Ελλάδα δεν θα είχε καταλήξει να δεχθεί το καθεστώς της «ελέω θεού» μοναρχίας που εγκαθιδρύθηκε με την έλευση του Όθωνος. Πιθανότατα δε στο μεταξύ θα είχε εμπεδωθεί μια δημοκρατική διακυβέρνηση, εναρμονισμένη με την βούληση και την νοοτροπία των Ελλήνων, όπως αυτή είχε διαφανεί καθ' όλη την διάρκεια του Αγώνα μετά την Εθνεγερσία του 1821. Υπό τις συνθήκες αυτές η μνήμη του Ιωάννη Καποδίστρια, ιδίως κατά την σημερινή πολλαπλώς κρίσιμη συγκυρία, δεν ανήκει μόνο στην Ιστορία. Αποτελεί, για όλους μας, δείκτη πορείας προκειμένου να αντιληφθούμε, καθένας στο μέτρο που του αναλογεί, τι πρέπει να πράττουμε κατ' εξοχήν σε κρίσιμες περιόδους ώστε να ανταποκρινόμαστε, κατά τα προτάγματα της Ιστορίας μας, στο χρέος μας ως Ελλήνων, τεταγμένων άνευ όρων στην υπεράσπιση της Πατρίδας και στην διασφάλιση του μέλλοντός της, άρα και στην διασφάλιση του μέλλοντος του Έθνους των Ελλήνων.»

```
<span data-mce-type="bookmark" style="display: inline-block; width: 0px;
overflow: hidden; line-height: 0;" class="mce_SELRES_start"></span>
```